

Antropofágia v dobe bronzovej

Alica Virdzeková, učo: 210734

Otázka kanibalizmu je veľmi problematická, a to už z hľadiska nejednotnej definície a terminológie, ako aj nejednoznačným preukázáním jej znakov na kostrových pozostatkoch. Je taktiež nutné si uvedomiť, že je skúmaná už veľmi dlhý čas, takže vtedajší archeológovia, a to ešte ani v polovici 20. storočia, nemali k dispozícii súčasné znalosti a metódy, ktoré antropofágiu odlišia od iných zranení a znakov na kostre.

Za znaky antropofágie sa pôvodne považovali akékoľvek stopy po rezaní, sekaní, úderoch, lámaní, vrтанí alebo škrabaní na kostiach. Ďalej stopy po ohni na kostiach, neúplne skelety, zaobchádzanie ako so zvieracími kosťami, ale aj „nepietne“ uloženie tela. Súčasný poznatky vychádzajú najmä z etnologických analógií a antropológie, ktorá v posledných rokoch zaznamenala výrazný pokrok v bádání kostrového materiálu. Je schopná rozlíšiť príčinu vzniku rezov a podobných znakov a vylúčiť tak pôvodne pripisovaný kanibalizmus v množstve známych prípadov.

Jednou z možných zámen je napr. sekundárny pohreb. Mnohé kultúry druhotne manipulovali s kosťami svojich zomretých, a dosť často mohli odstraňovať mäkké tkanivo a manipulovať iba s kosťami. Stopy po rezaní sú vtedy na kostiach jemné a zhustené, na rozdiel od rezov, ktoré by použili za účelom potravy, kedy by boli rezy nepravidelné a ich cieľom by bolo iba odstránenie čo najväčšieho kusu mäsa.

Tak isto i stopy po úderoch a sekoch, môžu byť prejavom násilného ukončenia života jedinca, ale nemusí nutne znamenať prejav antropofágie. Pre dobu bronzovú je zjavné, že šlo o nepokojné obdobie, a je preukázaný násilný zánik niektorých sídlisk, prípadne útoky na ne. Traumy na kostiach v prípade takejto udalosti by sa sústredili najmä na hlavu, hrudník a prípadne horné končatiny, kde by boli dokladom obranných zranení. Naopak stopy po mučení, by sa sústredili najmä na dolné a horné končatiny. Ani to však nutne nemusí súvisieť s kanibalizmom, ale môže skôr dokladať zachádzanie s vojnovým zajatcom, či páchatelom nejakého zločinu.

Súčasný metódy sú schopné rozlíšiť zranenie, ktoré vzniklo za života, po smrti a ktoré vzniklo napr. postdepozičnými procesmi. Zlomenina počas života je špirálovitá a jej okraje lomu by mali niesť stopy po prekrvení. Naopak zlomenina, ktorá vznikla už po smrti tieto stopy postráda, čo súvisí so zastavením krvného obehu v tele, jej lom by mal mať teda rovnakú farbu ako zvyšok povrchu kosti. V prípade veľmi starej kosti a jej následnom zlomení sa jednak odlišuje jej lom, ale aj farba lomu oproti zvyšku kosti. Takéto zlomeniny sú spôsobené obvykle postdepozičnými procesmi. V prípade, že by bola kosť zlomená za účelom vysatia morku, ktorý slúži ako výdatný zdroj tuku, zlomenina by mala špecifické okraje lomu, ktoré by boli akoby rozdrvené.

Čo sa týka stôp po ohni, pozoruje sa, či bola kosť vystavená ohňu dlhodobo, a akým vysokým teplotách. V prípade antropofágie, by sa muselo jednať o kosti vystavené ohňu iba krátku dobu a nie vo veľkých teplotách. Pomocou mikroskopu sa dá i poznať, či bola kosť varená. Možnou zámenou by mohlo byť uhorenie jedinca, napr. pri násilnom prepade sídliska a pod.

Nie všetky znaky je možné doložiť antropologicky. Veľmi nápomocné sú etnologické štúdie, a to nie len kanibalov z oblasti tichomorských ostrovov, ale aj rôznych málo rozvinutých kmeňov,

napr. v Austrálii. Na ich základe je možné vysvetliť skelety v neanatomických polohách, prípadne ich chýbajúce časti. Naša „európska“ mentalita nás učí, že telo zomretého sa má uctiť a obradne uložiť do hrobu. Táto zvyklosť siaha až k počiatku ľudstva, a i keď sa mení rituál a výbava či podoba hrobu, zastávame ju až dodnes. Preto kostry ležiace čelom dolu, s rôzne naaranžovanými končatinami, prípadne neúplne či rozbité, a zmiešané s kosťami zvierat, môžu v bežnom človeku evokovať rôzne pocity a dojmy a priviesť ho napr. na myšlienku antropofágie. Opäť je treba si uvedomiť, že jednotlivé časti sveta boli v minulosti pomerne izolované, a zvyky v nich sa veľmi odlišovali. Jedna kultúra si nebožtíka uctila riadnym hrobom, obloženým kamennými doskami a množstvom milodarov, druhá ho nechala ležať tam kde umrel a ďalšia ho hodila zo skaly a nechala zožrať divej zvery. Preto nemôžeme objektívne povedať, že voľne ležiaca kostra je dokladom nepietneho zaobchádzania. Kostry pohádzané v jamách, rozlámané a zmiešané so zvieracími kosťami sa dajú celkom logicky vysvetliť aj ako zaobchádzanie s vojnovými zajatcami alebo nepriateľmi, a kosti tak v podstate môžu byť iba odpadom. Tieto argumenty opäť svedčia skôr v prospech násilia, než doklad antropofágie.

Kanibalizmus je však jak doložený už od paleolitu, analógie sú známe i od zvierat, a objavuje sa až do súčasnosti, a to nie len v nevyspelých izolovaných kultúrach. Preto ho nemôžeme vylúčiť úplne ani v dobe bronzovej. Ako ho teda môžeme interpretovať či vysvetliť? Môže existovať viacero druhov. Prvým je tzv. nutričný kanibalizmus, ktorý môže byť náhodný, tj. v období hladomoru a z núdze, alebo gastronomický, ktorý považuje ľudské mäso za obvyklý zdroj obživy. Ďalším druhom je rituálny kanibalizmus, ktorý môže mať opäť niekoľko dôvodov. Prvým je uctenie zomretého, v takom prípade sa jedná o endokanibalizmus, čiže medzi príslušníkmi jedného kmeňa, ktorí tak nebožtíkovi preukazujú úctu, a veria napr. že tak ľahšie splynie s prírodou a pod. Ďalším je prevzatie schopností zabitého nepriateľa, kedy sa jedná o exokanibalizmus, a zjedením časti jeho tela prejdú kvality zomretého na toho, kto ho zje. Taktiež môže ísť o rituál spojený s vyhladením nepriateľskej osady, aby tak kmeň deklaroval svoju nadradenosť, prípadne zamedzil jej „návratu“. Posledným druhom je patologický kanibalizmus, ktorý je spôsobený psychickými poruchami. Na základe archeologického materiálu však jednotlivé druhy môžeme iba odhadovať, nie je možné ich objektívne doložiť.

Výskum antropofágie v dobe bronzovej je veľmi komplikovaný, mnohé nálezové situácie môžu byť interpretované chybné, a bolo by potrebné vykonať revízny prieskum. Metódy výskumu zaznamenali výrazný posun vpred, čo by umožnilo lepšie porozumieť danej problematike, odlíšiť jednotlivé situácie a pomôcť tak archeológom lepšie vysvetliť niektoré javy.

Literatúra

1. DRÁBKOVÁ, J. *Člověk jako oběť - obětní rituály v době bronzové na území střední Evropy*. Brno, 2009. Bakalárska diplomová práca. Masarykova univerzita. Vedoucí práce Prof. PhDr. Josef Unger, CSc.
2. JELÍNEK, J. 1988: Lidské oběti, antropofagie a studium rituálů bronzové a železné doby. Současný stav. In: *Antropofagie a pohřební rítus doby bronzové, Materiály z pracovního setkání* Brno, pavilon Anthropos 24.-25. 10. 1988, Brno, 1-16.

3. PETER-RÖCHER, Heidi. *Kannibalismus in der prähistorischen Forschung :Studien zu einer paradigmatischen Deutung und ihren Grundlagen*. Bonn: Rudolf Habelt, 1994. ix, 264 s. ISBN 3-7749-2646-8.